

Elşən Mirişli

Gəncə şəhəri,
tarixçi

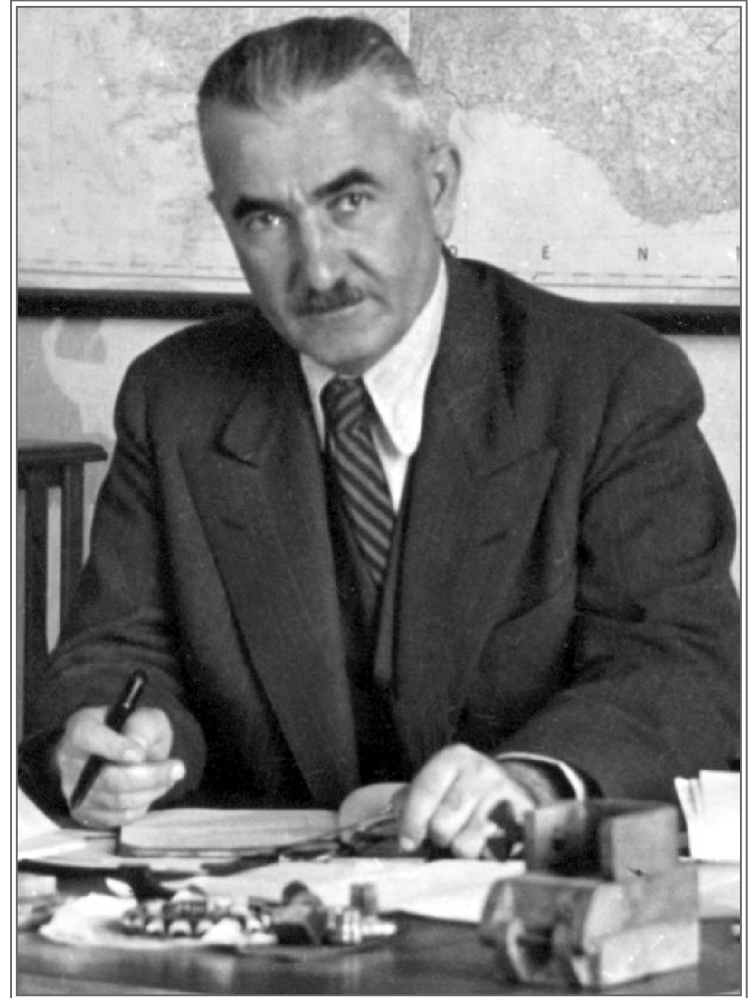
Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılmasında Qafqaz İslam Ordusunun müstəsna xidmətləri olmuşdu. Bu ordunun komandanı Nuru Kılıçlı Cümhuriyyətimizin yaradıcılardan biridir.

Nuru Paşanın Osmanlı imperatorluq ordusunda hərbi xidmətinin ən mühüm dövrü Qafqaz İslam Ordusunun fəaliyyəti ilə bağlıdır. Bu ordunun yaradılması 1918-ci ilin əvvəllərində reallaşmağa başladı. Azərbaycanda rus bolşevik

Mosul-Təbriz-Naxçıvan-Qarabağ-Yevlax-Gəncə yolu ilə Azərbaycana doğru istiqamət götürdü. 1918-ci il mayın 24-də Yevlaxda, mayın 25-də isə Gəncədə Nuru Paşanın qarşılınması mərasimi keçirildi. O, Azərbaycanın hərbi-siyasi vəziyyəti ilə tanış olduqdan sonra rus-erməni qüvvələrinin müqavimətini qırmaq üçün, qısa müddət ərzində, milli hərbi struktur formalaşdırılmasının qeyri-mümkün olması qənaətinə gəldi. Bu barədə o, 3-cü ordu komandanı Vehib Paşaya təcili məlumat göndərdi və dövlət orqanları qarşısında Azərbaycana türk hərbi qüvvələrinin göndərilməsi barədə məsələ qaldırmasını xahiş etdi. 1918-ci il iyunun 4-də Batumda Azərbaycan

İslam Ordusunun komandanlığı altında olan qüvvələrin təhizat və təminat məsələlərini həll etmək kimi müəkkəb vəzifələr dururdu. İncə və çevik hərbi duyuma malik olan Nuru Paşa ona həvalə olunmuş hərbi vəzifələrin öhdəsindən bacarıqla gəldi, Azərbaycan hökumətinin və Azərbaycan türklərinin dəstəyi ilə onun komandanlığı altında olan hərbi qüvvələr qısa vaxt ərzində Gəncədən Bakıya qədər uğurlu döyüş yolu keçdilər.

Döyüşlərin getdiyi müddətdə Nuru Paşa Əlahiddə Azərbaycan korpusunun komandanı Əliağa Şıxlinski ilə birlikdə üç dəfə birbaşa cəbhə xəttində olmuşdu-1918-ci il iyunun 18-də Qaraməryəm cəbhəsində, iyulun 5-də Ağsu cəbhəsində, sentyabrın 10-da isə Bakı cəbhəsində olan Nuru Paşa

Ordum - Qafqaz İslam Ordusu, Komandanım - Nuru Paşa

vik-erməni daşnak rejiminin türk-müsəlman əhaliyə qarşı törətdiyi soyqırımı dayandıрмаq məqsədi ilə Azərbaycan milli azadlıq hərəkatı liderlərinin kömək üçün Osmanlı dövlətinə müraciətindən sonra Qafqaz İslam Ordusu yaradılması qərara alınmışdı. Türkiyə-

can və Osmanlı imperatorluğu arasında imzalanan müqavilədən sonra Nuru Paşanın vəsətəti əsasında 5-ci Qafqaz firqəsi Azərbaycana göndərildi. Nuru Paşa Türk və Azərbaycan hərbi hissələrindən təşkil edilmiş Qafqaz İslam Ordusunun komandanı olmaqla bəra-

qüvvələrin yenidən səfərbərliyə alınmasında, döyüş planlarının taktiki baxımdan təkmilləşdirilməsində böyük rol aldı.

Bakının azad olunması (1918) üçün həlledici hücum planı Nuru Paşa tərəfindən hazırlanmışdı. Şəhərin azad edilməsindən sonra Cümhu-

oğullarına minnətdar olduğumu arz etməklə iftixar edərim. "Ənvər Paşanın Zaqafqaziya siyasətinin əsas icraçısı Osmanlı-Azərbaycan-Dağıstan qüvvələri-"Qafqaz İslam Ordusu" idi. Bu orduya Ənvər Paşanın ögey qardaşı Nuru Paşa komandanlıq edirdi. Qafqaz İslam Ordusu Osmanlı imperatorluq ordusunun Beşinci piyada diviziyası əsasında təşkil edilmişdi. General Şıxlinskiyə müsəlman milli korpusu, "Vəhşi diviziya" hissələri və nizamsız qoşun dəstələri də bu ordunun tərkibinə daxil idi. Bütünlüklə Nuru Paşanın komandanlığı altında 12-14 min Osmanlı imperatorluq əsgərindən ibarət Qafqaz İslam Ordusu, Azərbaycan türklərindən və Dağıstan müsəlmanlarından ibarət könüllülərin qatılması ilə təqribən 20 min sayda olmuşdur.

Qafqaz İslam Ordusu- Osmanlı Dövlətinin 1918-ci ilin mart-avqust tarixləri arasında yaratdığı Şərq Orduları Qrupuna daxil olan hərbi birliklər idi. Hərbi nazir Ənvər Pa-

cəyə çatması, üç gün sonra da Azərbaycan Cümhuriyyətinin elan edilməsi, Gəncənin də müvəqqəti paytaxt olması Bakıdakı Şaumyan idarəsini təlaşlandırmışdı. Bolşevik qüvvələri ətrafdakı erməni və rusların da qatılması ilə 40 min nəfərlik bir orduya sahib olmuşdu.

Qafqaz İslam Ordusuna bağlı hərbi birliklər Bakı Mühəribəsinə qazanaraq 15 sentyabr 1918-ci ildə Bakıya girdi, bu mühəribədə 1130 Osmanlı əsgəri öldü. Oktyabr ayı başında Osmanlı imperatorluq ordusu şimala irəliləyib Dərbənd və Mahaçqalanı ələ keçirdi.

Qarabağın erməni silahlı dəstələrindən təmizlənməsi başlanmazdan əvvəl də, 1918-ci il oktyabrın 1-də Nuru Paşa Ağdama gəldi, döyüşlərə hazırlaşan Türk-Azərbaycan hərbi qüvvələrinin vəziyyəti ilə yaxından tanış oldu.

30 oktyabr 1918-ci il tarixində imzalanan Mudros Müqaviləsinə görə Qafqaz İslam Ordusu 16 noyabrda Bakını tərk etdi və 15 dekabr 1918-ci il tarixində Osmanlı əsgərlərinin Azərbaycandan çəkilməsi tamamlandı.

Qafqaz İslam Ordusunun Döyüşləri.

Birinci Dünya Mühəribəsi.

Bakı Döyüşü.

Göyçay Döyüşü.

Kürdəmir Döyüşü.

Qafqaz İslam Ordusu Azərbaycan dövlətinin yaradılmasında həlledici rol oynamış, Azərbaycan türklərinin rus və ermənilər tərəfindən soyqırımı məhv edilməsinə son vermişdi. Nuru Paşa onun əsgərləri Azərbaycan tarixində bir xilas-kar kimi əbədi yer tutmuşlar. Nuru Paşa ruslara qarşı Qarabağ üsyanının başçısı, Bakı şəhərinin qurtarıcısı kimi tariximizin əbədi qəhrəmanıdır. Cümhuriyyətimizin qurucuları isə heç zaman unudulmamalıdır.

nin hərbi naziri Ənvər Paşa Azərbaycana yardım göstərilməsinin əsas təşkilatçısı idi. İlk qərara əsasən, Azərbaycana göndəriləcək türk zabitlərinin rəhbərliyi və iştirakı ilə yerli milli qüvvələrdən ordu formalaşdırılmalı idi. Azərbaycana göstəriləcək hərbi yardıma rəhbərlik Nuru Paşaya tapşırıldı. Vəzifəsinin icrasına başlamazdan əvvəl Nuru Paşaya feriq (general-leytenant) hərbi rütbəsi, bütün Qafqaz İslam Ordusu hissələrinə komandanlıq vəkəlati, Qafqazda Osmanlı imperatorluğunun siyasətini təmsil etmək hüququ verildi.

Nuru paşa 1918-ci il martın 2-ci yarısında 20 nəfərlik bir heyətlə Azərbaycana doğru hərəkatə başladı. Martın 25-də onun heyəti Mosul şəhərinə çatdı. Aprelin əvvəllərində Nuru Paşa öz heyəti ilə birlikdə

Döyüşlərin getdiyi müddətdə Nuru Paşa Əlahiddə Azərbaycan korpusunun komandanı Əliağa Şıxlinski ilə birlikdə üç dəfə birbaşa cəbhə xəttində olmuşdu-1918-ci il iyunun 18-də Qaraməryəm cəbhəsində, iyulun 5-də Ağsu cəbhəsində, sentyabrın 10-da isə Bakı cəbhəsində olan Nuru Paşa qüvvələrin yenidən səfərbərliyə alınmasında, döyüş planlarının taktiki baxımdan təkmilləşdirilməsində böyük rol aldı

bər, Azərbaycan hökumətinin qərarı əsasında milli hərbi hissələrin formalaşdırılmasına rəhbərliyi də öz üzərinə götürdü. Onun qarşısında Bakı Sovetinə tabe rus bolşevik-erməni daşnak hərbi qüvvələrinə, erməni silahlı dəstələrinə qarşı mübarizəni təşkil etmək, Azərbaycan milli ordu hərbi hissələrinin formalaşdırılmasına nail olmaq, Qafqaz

riyyəet hökumətinin başçısı Fətəli xan Xoyski öz minnətdarlığını və təbrikini Nuru Paşaya bu sözlərlə bildirmişdi: "Komandanız altında bulunan cəsur türk əsgərlərimiz tərəfindən Azərbaycanın baş kəndi olan Bakının düşməndən təmizlənməsi münasibəti ilə mil-lətətim, zati-hakimiyyət-pərvə-nələrinizə və dünyanın ən cəsur və soylu əsgəri olan türkün

şanın əmri ilə yaradılmış və tamamilə müsəlmanlardan ibarət idi. Bu ordu Osmanlı imperatorluq ordusunun üç tıməni (diviziyası) əsasında yaradılmışdı. Azərbaycan Milli Şurasının sədri Məmməd Əmin Rəsulzadə rəsmən Osmanlı dövlətindən hərbi yardım istəmişdi.

Türk hərbi qüvvələri və Nuru Paşanın 25 mayda Gən-